

eserdir (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1461, vr. 21-46; Reşâdiye, nr. 465, 26 varak; Âtîf Efendi Ktp., nr. 1999, 48 varak).

Kaynaklar, Esad Efendi'nin Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa adına kaleme aldığı *Bûlbûlnâme* adlı eserinden övgüyle söz ederlerse de bugüne kadar herhangi bir nüshasına rastlanmamıştır. Öte yandan yine Damad İbrâhim Paşa'ya ithaf edildiği belirtilen çiçekçiliğe dair *Gülzâr-ı İbrâhîm* adlı eseri de bugüne kadar ele geçmemiştir. Hâfız Mehmed Efendi *Netîcetü'l-fetâvâ*'sında Şeyhülislâm Esad Efendi'nin yirmi kadar fetvasını bir araya getirmiştir.

Esad Efendi aynı zamanda Türk müzik tarihinin büyük şahsiyetlerinden ve devrinin tanınmış bestekârlarından biridir. Dinî ve din dışı sahalarla ilâhî, beste, nakış, semâî, kâr ve şarkî formunda birçok eser meydana getirmiştir. El yazması ve matbu müzik mecmualarında güftelerine rastlanan bestelerinin hemen hepsi unutulmuş, ancak birkaç notaya alınabilmiştir. Güftesi şair Sâmi'ye ait olan kâr-ı nâtık unutilan eserleri arasındadır. Esad Efendi'nin zamanımıza ulaşan müzik eserleri şunlardır: Rast sofyân ilâhî, rast düyek ilâhî, nühüft saz semâisi, dügâh çenber beste, dügâh nakış sengîn semâî, dügâh nakış yürük semâî, arazbar nakış yürük semâî, hüsey-nî nakış yürük semâî, isfahan nakış yürük semâî, hicaz peşrevî, hicaz saz semâisi, nühüft peşrevî I (ağır düyek), nühüft peşrevî II (düyek).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 73; Subhî, *Târîh*, vr. 53^b, 160^b, 187^b; İzzî, *Târîh*, vr. 3^a, 175^b, 206^a, 262^a; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I, 133, 134, 143, 148, 174; Râmîz, *Âdâb-ı Zürefâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 762, vr. 6; Müstakimzâde, *Devha-i Meşâyih-i Kibâr Zeylî*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 721, vr. 96; a.mlf., *Terâcim-i Ahâlî-i Fetvâ* (Resâil içinde), İD Ktp., TY, nr. 6699, vr. 87; Vâsîf, *Târîh*, I, 17; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 476-479; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1329-1335; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya*, İstanbul 1946, s. 423; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divân-ının Edisyon Kitiği* (doktora tezi, 1987), İD Ed.Fak. Ktp., THT, nr. 48, s. I-XCIV; a.mlf., *Lehçetü'l-luga ve Atrabü'l-âsâr Mültefî Şeyhülislâm Esad Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divân-ının Tenkidli Metni* (doğentlik tezi, 1990), İD Ed.Fak.; Latif Beyreli, *Lehçetü'l-lugât* (yüksek lisans tezi, 1988), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hakkı Tekin, *Şeyhülislâm Esad Efendi ve Atrabü'l-âsâr ft tezkireti urefâi'l-edvâr Adlı Eseri* (yüksek lisans tezi, 1993), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cavid Baysun, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 359-362; Öztuna, *BTMA*, I, 265-267.

MUHAMMET NUR DOĞAN

ESAD EFENDİ, Hocażâde

(ö. 1034/1625)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Şeyhülislâm ve tarihçi Hoca Sâdeddin Efendi'nin ikinci oğlu olan Mehmed Esad 10 Muharrem 978'de (14 Haziran 1570) İstanbul'da doğdu. Tahsilini babasından ve Molla Tevfik Gîlânî'den aldığı derslerle tamamladıktan sonra mülâzim oldu ve Haziran 1588'de haseki pâyesini aldı. Ardından Ocak 1590'da Süleymaniye medreselerine ve Temmuz 1593'te Dârülhadis'e tayin edildi. Daha sonra kadılık görevine geçerek Şubat 1596'da Edirne kadısı oldu. Babasının nüfuzu sayesinde süratle yükseldi. III. Mehmed'in Eğri seferine hareketi sırasında İstanbul kadılığına tayin edildiyse de Kaymakam Hadım Hasan Paşa'nın ve Safiye Vâlide Sultan'ın muhalefeti yüzünden bu mevkiini muhafaza edemedi; fakat babasının padişah üzerindeki tesiri sebebiyle Anadolu kazaskerliği pâyesini elde etti. İki yıl sonra da babasının şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul kadısı oldu. Normal görev süresi (müddet-i örfiyye) sonuna kadar bu mevkide kaldı. Ağabeyi Hocażâde Mehmed Efendi'nin (Çelebi Müftü) şeyhülislâmlığı döneminde Anadolu kazaskeri olduysa da onun görevinden ayrılması üzerine azledildi (6 Ocak 1603).

Şubat 1604 - Ocak 1605 ve Haziran 1606 - Nisan 1608 tarihlerinde iki defa Rumeli kazaskerliğinde bulunan Esad Efendi hacca gittikten sonra 5 Cemâziyelâhîr 1024'te (2 Temmuz 1615) vefat eden ağabeyi Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. İlk meşihati yedi yıldan biraz fazla sürdü. Gerek mensup olduğu aile gerekse şahsî meziyetleriyle devrinin en tanınmış simaları arasına girdi ve devlet işlerinde çok faal rol oynadı. I. Ahmed'in vefatından (1617) sonra kardeşi I. Mustafa'nın tahta geçmesinde ve ardından da hal'inde etkili oldu (1618). Kendisinden önce amcasının tahta çıkmasında oynadığı rol dolayısıyla II. Osman'ın düşmanlığını kazandı. II. Osman padişah olunca ona yalnız fetva işlerini bırakıp ilmiye mansıplarının tevcihini hocası Ömer Efendi'ye verdi. Ayrıca çıkacağı sefer sırasında, kendi yerine tahta geçirilebileceği endişesiyle ortadan kaldırılmasına karar verdiği kardeşi Mehmed'in idamı için fetva alamadığından dolayı onunla araları iyice açıldı.

Şeyhülislâmların sefere gitmesi âdet olmadığı halde II. Osman ile Hotin sefe-

rine çıkan Esad Efendi ordu İsakça'da iken geri döndü. Kızı Akile Hanım'ın II. Osman ile evlenmesine karşı çıktığıysa da daha sonra buna güçlkle rızâ gösterdi. Aralarındaki bu yakın akrabalık dahi padişahla şeyhülislâm arasındaki soğukluğu gideremedi. Damadından daima uzak duran Esad Efendi ancak çok önemli meseleler ortaya çıktığında saraya giderdi. Ayrıca İstanbul'daki son derece tehlikeli ve karışık durum sebebiyle padişahın hacca gitme isteğini engellemeye çalıştı. Buna dair verdiği fetvada, padişahların hacca gitmekten ziyade adalette hükmetmesi gerektiğini, zira büyük bir fitne tehlikesinin baş gösterdiğini belirtti. Nitekim II. Osman'ın faaliyetlerinden dolayı büyük bir isyan çıktı. Bu isyan sırasında Esad Efendi âsilerin istekleri doğrultusunda hareket etmeye mecbur kaldı; hatta onların idamlarını istedikleri bazı idareci ve saray mensupları aleyhine fetvalar verdi, zor durumda bulunan padişaha da âsilerin arzularını yerine getirme tavsiyesinde bulundu (Kâtib Çelebi, II, 12 vd.; Naîmâ, II, 214 vd.). Buna rağmen I. Mustafa'nın ikinci defa tahta çıkarılması teşebbüsüne karşı direndi ve II. Osman tahtta iken bir başkasına biatın câiz olmadığını söylemekten çekinmedi. Ancak bundan sonra meydana gelen ve II. Osman'ın katliyle sonuçlanan olayları önleyemediği gibi damadının cenazesine gitmeyerek görevinden istifa etti (10 Receb 1031/21 Mayıs 1622). Bir yıl sonra IV. Murad zamanında, halefi Zekerîyâzâde Yahyâ Efendi'nin vezîriâzam Kemankuş Ali Paşa'nın tesiriyle azlini müteakip ikinci defa şeyhülislâm oldu (Zilhicce 1032/Ekim 1623). Bu ikinci görevi sırasında vezîriâzamla geçinemedi. Kemankuş Ali Paşa'nın Rumeli kazaskeri olan kayınpederi Bostanzâde Mehmed Efendi'yi şeyhülislâmlığa getirmek istediğini öğrenince onun aleyhine döndü. Hatta bir defasında Ali Paşa'nın idamı için fetva yazdığı ve bunun İstanbul kadısı olan küçük kardeşi Sâlih Efendi tarafından imha edildiği bilinmektedir (Naîmâ, II, 294). Bir yıl yedi ay süren bu görevi sırasında 14 Şaban 1034'te (22 Mayıs 1625) vefat etti ve Eyüp'te babasının yaptırdığı aile mezarlığına defnedildi.

Kaynaklarda dürüst, takvâ sahibi, mâkul düşünceli bir âlim olarak nitelendirilen Mehmed Esad Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye intisap ettiği ve Celvetî tarikatına girdiği belirtilir. Damadı olmasına rağmen II. Osman'ın yanlış ha-

Hocazâde
Esad Efendi'nin
Abdülkadir
Efendi
Mescidi
hazîresindeki
mezarı -
Eyüp /
İstanbul

reketlerine elinden geldiği kadar karşı koymaktan çekinmemiş, ancak olaylardan anlaşıldığına göre şahsî hislerine kapılmaktan da kendini alamamıştır. Onun edebiyatla yakından ilgili olduğu, Türkçe ve bilhassa Arapça, Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir. Babası Hoca Sâdeddin Efendi'ye bazı Arapça eserlerinin tercümesi hususunda yardım etmiştir. Esad Efendi'nin Taczâde Mehmed Efendi'den sülûs ve nesih meşketiği de bilinmektedir (Müstakimzâde, s. 445).

Eserleri. 1. *Divan*. Kaynaklar Esad Efendi'nin mürettep bir Türkçe divanı bulunduğunu belirtirler (Atâî, s. 690; Kâtib Çelebi, II, 70). S. Nüzhet Ergun ise Türkçe şiirlerine rastlayamadığını, bazı mecmualarda görülen Esad mahlaslı gazellerin ona ait olup olmadığının tesbit edilemediğini, Riyâzî ve Kafzâde Fâizî tezkirelerinde ona nisbet edilen Türkçe beyitlerin çoğunun Selânikli Esad'a ait olduğunu yazar (*Türk Şairleri*, III, 1320). Esad Efendi'nin Farsça bir divanının bulunduğu bilinmektedir (*İzâhu'l-meknûn*, I, 489). 2. *Gül-i Handân*. Yer yer manzum ve mensur bir *Gülistân* tercümesidir. Baş tarafına I. Ahmed hakkında uzun bir mesnevi eklemiştir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3215; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1912). Eser, eksik bir yazması esas alınarak Şevketbeyzâde Saffet Bey tarafından İstanbul'da basılmıştır (1292).

Esad Efendi'nin bu eserlerinden başka *Kaşîdetü'l-bürde*'ye yaptığı tahmis de önemlidir. Bu tahmisin İstanbul kütüphanelerindeki çeşitli yazma mecmualarda nüshalarına rastlanmaktadır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5431; Nâfiz Paşa, nr. 846). Bazı kaynaklarda Esad Efendi'nin *Tâcü't-tevârih*'e zeyil yazdığı belirtilirse de bunun Hoca Sâdeddin Efendi'nin büyük oğlu Mehmed Efendi tara-

findan kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Ancak babasının tarih çalışmalarına yardımcı olduğu bilinmektedir. Esad Efendi'nin ayrıca *Fezâil-i Cum'a* (Süleymaniye Ktp., Hamidiye; Murad Molla Ktp., nr. 539) ve manzum *Şemâil Tercümesi* (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 318) adlı iki ayrı eseri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkire* (nşr. İbrâhim Kutluk), Ankara 1978, I, 154-157; Rızâ, *Tezkire*, İstanbul 1316, s. 10 vd.; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, II, 346, 356 vd., 370; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 690-692; Solakzâde, *Târih*, s. 705 vd., 719, 737 vd.; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 372; II, 12 vd., 70 vd.; Kara Çelebizâde, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 481, 529, 541; Nâimâ, *Târih*, II, 214 vd., 294; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 445; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 271 vd.; *İzâhu'l-meknûn*, I, 489; *İlmîyye Salmâmesi*, s. 437-441; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1320-1322; "Tugî Tarihi" (tanıtan: M. Sertoğlu), *TTK Belleten*, XI/43 (1947), s. 495, 497; M. Münir Aktepe, "Es'ad Efendi", *İA*, IV, 358-359; a.mlf., "Es'ad Efendi, Mehmed", *Eİ²* (İng.), II, 713.

MÜNİR AKTEPE

ESAD EFENDİ, Mehmed

(bk. MEHMED ESAD EFENDİ).

ESAD EFENDİ, Sahaflar Şeyhizâde

(1789-1848)

Osmanlı vak'anüvisi
ve *Takvîm-i Vekâyî*' nâzırı.

18 Rebîülevvel 1204'te (6 Aralık 1789) İstanbul'da Ayasofya yakınlarında bir evde doğdu. Ailesi Malatya'nın Arapkir kazasına bağlı Nerdübanlı köyündendir. Esad Efendi, geçmişinin Malatya'da medfun Seyyid Battal Gazi'nin amcası Hüseyin Gazi'ye kadar uzandığını ileri sürerek seyyid olduğunu söylemektedir. Aile 1738'de İstanbul'a göç etmiş, babası Ahmed Efendi bir yandan eğitimi sürdürürken bir yandan da kitap satışı ile uğraşmış ve sahaflar şeyhi olmuştur. Esad Efendi bu sebeple Sahaflar Şeyhizâde diye şöhret bulmuştur. Eserlerinde kendisinden sadece "Şeyhzâde" diye bahseder. Tedrîste Süleymaniye medreseleri müderrisliğine, kazâda ise Kudüs kadılığına kadar yükselen babası Ahmed Efendi Medine kadılığına giderken bin-diği geminin Süveyş'te batması üzerine ölmüş, aynı gemide bulunan Esad Efendi ise kurtulmuştur (1804).

Babasının Kudüs ve Mısır kadılıkları sırasında yanında bulunup Arapça öğrenen ve hem ondan hem de diğer ho-

calardan çeşitli dersler alan Esad Efendi, kazadan sonra döndüğü İstanbul'da Hâlet Efendi'ye intisap ederek tahsilini sürdürdü. 8 Mayıs 1808'de müderrisliğe başladı, 7 Kasım 1819'da **mûsile-i Sahn***a yükseldi. Ancak ailesini geçindirmekte sıkıntıya düşünce müderrisliği bırakarak Adapazarı nâibliğinde, meşihat mektupçuluğu yamaklığında, Kütahya ve Birgi'de nâibliklerde bulundu. Daha sonra İstanbul'a döndü; bir yıl İstanbul kadılığı vekâyî' kâtipliği ve 3 Aralık 1824'ten itibaren de kapan nâibliği yaptı. Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin vak'anüvislikten azledilmesi üzerine, o sırada ikinci defa getirildiği İstanbul kadılığı vekâyî' kâtipliği görevini yürüten Esad Efendi'ye 29 Eylül 1825'te vak'anüvislik verildi ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Vak'a-i Hayriyye'den kısa bir süre önce *Târih*'inin bir kısım müsveddelerini II. Mahmud'a takdim etti ve padişah tarafından 10.000 kuruş atıyye ile taltif edildi, ayrıca ilmî rütbesi **hareket-i altmışlı***ya yükseltildi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını anlatan *Üss-i Zafer* adlı eserinin müsveddelerini takdim edince kendisine Evkaf müfettişliği ve Üsküdar mahreci pâyesiyi verildi. Bu eserin basılması için irade çıktı ve tashihıyla bizzat ilgilenmesi emredildi. Bu tashih görevi, Esad Efendi'nin daha sonra getirileceği Matbaa-i Âmire ve Takvimhâne nâzırlığına bir başlangıç sayılabilir (Lutfî, I, 207).

6 Ağustos 1828'de Rus cephesine gönderilen Selim Mehmed Paşa kumandasındaki orduya Edirne kadılığı pâyesiyile ordu kadısı tayin edilen Esad Efendi, ordunun İstanbul'dan hareketinden itibaren Şumnu'ya varıncaya kadar geçen vak'aları yazdı. Fakat daha sonra yerine Çerkeş Mehmed Efendi gönderilerek uhdesinde bulunan vak'anüvislik hizmetini görmesi için İstanbul'a çağrıldı. 11 Eylül 1828'de bilfiil Üsküdar kadılığına tayin edildi, bir yıl sonra da Mekke pâyesiyile görevinden alındı, arpalık olarak kendisine Yalova kadılığı verildi. 1831 yılında yapılan genel nüfus sayımında Şehirköy ve Sofya yöresinde görevlendirilen Esad Efendi, 1 Kasım 1831'de neşrine başlanan ve ilk Türkçe gazete olan *Takvîm-i Vekâyî*' nâzırlığına ve başyazarlığına getirildi. Başlangıçta Matbaa-i Âmire'nin idaresi Hacı Sâib Efendi'nin üzerinde iken Takvimhâne ile matbaanın birlikte idaresinin daha iyi olacağı düşünüldüğü matbaa da Esad Efendi'nin idaresine verildi.